

ارائه الگوی برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق

نگین توصیفیان*، دکتر عبدالزهر نعامی
گروه روانشناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۱۶)

چکیده

زمینه: ارزیابی برنامه‌های درسی نشان می‌دهد که در نظام‌های آموزشی، صرفاً به بعد عقلانی فراگیران توجه می‌شود و سایر ابعاد وجودی خصوصاً بعد معنوی و اخلاقی مورد غفلت قرار می‌گیرد. پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق انجام گرفت. **روش:** این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر داده‌ها آمیخته اکتشافی، از نظر روش اجرا، داده بنیاد و پیمایشی مقطعی است. جامعه آماری مرحله کیفی، خبرگان حوزه آموزش و پرورش هستند که به روش هدفمند گلوله برفی ۳۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. در بخش کمی نیز مدیران و سرپرستان آموزش و پرورش بودند که تعداد ۱۱۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. در بخش کیفی از روش داده بنیاد و کدگذاری (باز، محوری و انتخابی) و در بخش کمی از یک پرسشنامه ۱۰۳ ماده‌ای مبتنی بر یافته‌های بخش کیفی و آزمون تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد.

یافته: در بخش کیفی، سه بعد آگاهی معنوی، حساسیت اخلاقی و اکتشاف اخلاقی، به عنوان ابعاد زیربنایی شناسایی شدند. در بخش کمی نیز شاخص‌های *RMSEA*, *GFI*, *AGFA* و χ^2 دو همگی بیانگر این هستند که ابعاد شناسایی شده در یک ساختار متجانس، سازه‌های الگوی یک مفهوم تحت عنوان برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق را حمایت می‌کنند.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که در طراحی برنامه درسی باید به مواردی از قبیل: آگاهی معنوی، حساسیت اخلاقی و اکتشاف اخلاقی به عنوان عوامل کلیدی اخلاقی توجه نمود.

کلیدواژه‌گان: برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق، حساسیت اخلاقی، آگاهی معنوی، اکتشاف اخلاقی.

سر آغاز

برنامه درسی به عنوان قلب نظام آموزشی^۱، رویکردهای گوناگونی هست که هریک از جنبه‌های گوناگونی از وجود انسان تأکید می‌کند. در نظام آموزشی ما مانند بیشتر نظام‌های آموزشی دنیا، برنامه‌های درسی و آموزش، عمدتاً حیطه شناختی^۲ فراگیران^۳ را مورد توجه قرار داده است. این رویکرد، یادگیرندگان را اسیر برخی موضوعات علمی کرده است و در نتیجه آنان را به سوی تک بعدی بودن، جزم‌اندیشی و اعتقاد بدون دلیل، غرور غیرموجه و برخورد غیرعادلانه سوق داده است. در نتیجه از حیطه‌های دیگر تا حدودی غفلت کرده است (۵). یکی از این کم توجهی‌ها، غفلت از معنویت و اخلاق است. در صورتی که آموزش معنویت و اخلاق و زیبایی کمتر از ریاضی و فیزیک و شیمی نیستند. انسان در محیط اجتماعی به سر می‌برد پس معنویت همچون دیگر مفاهیم مهم زندگی ضرورت وجودی دارد (۶). به طوری که با جهانی شدن و بین‌المللی شدن علم و دانش، توجه به ضروریات اخلاقی امری ضروری است (۷).

از دیرباز بحث اخلاق^۱ یکی از دغدغه‌های مهم بشری بوده است و انسان‌ها در دوره‌های مختلف تاریخی چه در امورات روزمره و چه در عرصه تعلیم و تربیت^۲ همواره با این چالش مواجه بوده‌اند و عکس‌العمل‌های مختلفی به آن داشته‌اند. می‌توان گفت اخلاق شامل اصول و ارزش‌هایی است که بر رفتارهای فردی، جمعی، تحت عنوان درست یا غلط حاکمیت دارد (۱). اخلاق حافظ فعالیت‌های بشر از میل و گرایش به هرگونه انحراف و کج روی است (۲). اخلاق و ارزش‌های اخلاقی^۳ سهم عمده‌ای در جهت‌دهی رفتار انسان در عرصه‌های کار و فعالیت وی دارد (۳). یکی از این عرصه‌ها، فعالیت‌های تحصیلی و آموزشی است. واقعیت این است برنامه درسی^۴ برای ساختن انسان‌ها بیش از هر چیز بر ملاحظات اخلاقی^۵ استوار است و با انسان‌های اخلاقی است که می‌توان جهانی امن برای زندگی کردن مهیا ساخت. یادگیری اخلاق می‌تواند اثربخشی یادگیرندگان را افزایش دهد (۴).



محققان دیگری معتقدند تدوین برنامه درسی به مثابه اقدامات خود مراقبتی برای درون افراد است که بر ارزش‌های افراد تأثیر می‌گذارد (۱۳).

در اهمیت وجود برنامه درسی معنوی و اخلاقی محققان معتقدند که در جهان بینی مدرن نگاه به دانش آموزان متفاوت است در این نگاه باید دانش آموزان را برای کسب مهارت، دانش از طریق بیداری در ارزش‌ها و فضیلت معنوی آنان را بیدار و تحریک کرد. بشریت به دلیل شکست و بحران زیست محیطی، هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیکی، تروریسم دچار انحطاط اخلاقی است بنابراین بی‌توجهی به معنویت، فرهنگ و ارزش‌ها نیز این بحران را افزون‌تر می‌کند و در این شرایط آموزش و پرورش باید نیازهای مادی، اخلاقی و معنوی آنان را در یادگیری و تدریس برآورده سازد و این راه از طریق طراحی برنامه درسی صورت می‌گیرد (۱۴).

بر اساس آنچه گفته شد، تربیت معنوی و اخلاقی باید یکی از دغدغه‌های موجود در برنامه درسی برای فراگیران باشد و گنجاندن اخلاق و معنویت باید اولویت برنامه نویسان آموزش و پرورش باشد. با فرآیند جهانی‌شدن دانش و آموزش توجه به اخلاق و معنویت از ضروری‌های آموزش و پرورش در عرصه علم و فناوری است و برنامه درسی به عنوان قلب آموزش مبتنی بر معنویت و اخلاق می‌تواند نقش هماهنگ‌کننده ارزش‌های اخلاقی در بین فراگیران عمل کند. برنامه درسی معنوی توأم با اخلاق بالاترین رشد را در زمینه های شناختی، اخلاقی، هیجانی و فردی به وجود می‌آورد، تمرکز داشتن بر معنی نهایی، آگاهی از سطوح چندگانه هوشیاری و رشد آن‌ها را فراهم می‌آورد، باور به گراتب‌ها و مقدس بودن زندگی را به ارمغان می‌کشد، منجر به ارتقای خود فراگیران به کل بزرگ‌تر می‌شود از این نظر برنامه درسی معنوی توأم با اخلاق باید به هم پیوسته، آزادی‌بخش را طراحی کنیم تا از هیجان، پرسش، کوشش و مشارکت سرشار و هدف در آن به جای محصول نهایی، بیشتر فرآیندی کل‌نگر باشد تا بتواند منجر به رشد اخلاقی و معنوی فراگیران در بهترین حالت باشد. نظریه‌پردازان و متخصصان برنامه درسی الگوهای متعددی در زمینه تدوین برنامه درسی ارائه داده‌اند، اما در مطالعات آنان ارائه الگوهای برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق بسیار کم به چشم نمی‌خورد بر این اساس پژوهش حاضر در پی ارائه الگویی از برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق است تا شکاف مطالعاتی در این زمینه را تا حدودی پر کند.

روش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر داده‌ها آمیخته اکتشافی (کیفی و کمی) است. در بخش کیفی، روش اجرای پژوهش از نوع داده بنیاد (مرحله کیفی) است. جامعه آماری مرحله کیفی خبرگان آموزش و پرورش بودند که به روش هدفمند گلوله برفی، تعداد ۳۰ نفر به عنوان افراد نمونه انتخاب گردیدند. با انجام ۲۲ مصاحبه، تشخیص محقق این بوده است که اطلاعات گردآوری‌شده به نقطه اشباع رسیده و نیازی به انجام مصاحبه‌های بیشتر نیست. برای جمع‌آوری اطلاعات در بخش

بنابراین حرکت در برنامه درسی معنوی^۹ مبتنی بر اخلاق به عنوان نگرشی نو حائز اهمیت است.

توصیه می‌شود که برنامه‌ریزان برنامه درسی در برنامه ریزی‌های آینده به بعد معنوی اهمیت بیشتری دهند برای بسیاری از تاریخ بشر، هنوز هم در بسیاری از نقاط، تصور جهان بدون جنبه‌های معنوی، مذهبی، اخلاق یافته شده در سراسر برنامه درسی و آموزش غیرممکن است (۸).

برنامه درسی معنوی بر اساس دانش، درک جهان و شناخت عمیق از طبیعت مطلق است. تأکید بر برنامه درسی معنوی بر ناخودآگاه انسان، عشق به زندگی، عشق به دین و طبیعت، زندگی تاریخی و مذهبی و تجربیات است. آموزش و پرورش^{۱۰} و تربیت معنوی^{۱۱}، تدریس توسط روح انجام می‌دهد اما مستقیماً به آن نمی‌پردازد. بنابراین می‌توان تولد معنویت را با اجرای برنامه درسی معنوی همسو دانست که هدف چنین برنامه درسی توسعه ظرفیتهای شایستگی‌های درونی و بیرونی و برای رسیدن به کمال است. احساس بودن و وجود با توجه به آموزش و پرورش و تربیت معنوی است که به زندگی معنا می‌دهد (۹).

برنامه درسی معنوی قلب‌ها را می‌شکافد، عاطفه، احساس، عشق، نشاط و دلسوزی را در دانش‌آموزان رشد می‌دهد، تقویت می‌نماید و موانع و تضادهای بین قلب و روح را حل می‌کند و کمک می‌کند که روح انسان‌ها نیز مانند عقلشان رشد کند. در برنامه درسی معنوی عشق همه چیز است، عشق به زیبایی چرخه طبیعی زندگی، عشق به احساس طبیعی بچه‌ها، عشق به حیوانات و غیره. ویژگی برنامه درسی این است که دانش‌آموزان در آن از درجه بالایی از احساس سلامتی، احترام متقابل، باز بودن، اعتماد و آزادی برخوردارند. از خطر نمی‌هراسند و در کلاس سوال می‌پرسند و کشف می‌کنند. از ویژگی برنامه درسی معنوی، رشد همه جانبه فرد، رشد عقل در پرتو روح و روان، تعادل محتوا و روش، ارزش‌مداری^{۱۲}، توجه به سه رکن خدا آگاهی، جهان آگاهی و خودآگاهی^{۱۳} است (۱۰).

یافته های پژوهشی در زمینه طراحی برنامه درسی معنوی نشان داده است که در مقوله هدف تأکید بر شناخت خدا، خود، دیگران و جهان است. محتوای این برنامه مبتنی بر مبنای دینی و ارزشی فرهنگ اسلامی- ایرانی و تقویت عادات اسلامی است. فرایند یادگیری مبتنی بر شیوه‌های مشارکتی، بحث گروهی، نمایش و قصه‌گویی است. برنامه درسی معنوی مبتنی بر خودارزشیابی^{۱۴} و ارزشیابی عملکردی^{۱۵} است (۱۱).

پژوهشگران بیان می‌دارند تعداد معدودی از کشورهای جهان به آموزش دین و معنویت در برنامه درسی اهمیت می‌دهند. نگرش به معنویت و دین و گنجاندن آن در برنامه درسی برای انسان بسیار ضروری است. چراکه سمت‌وسوی رفتار انسان را مشخص می‌کند. اما آنچه در این میان نگرانی ایجاد می‌کند سوگیری‌های گروهی از افراد به دلیل تنوع دیدگاه‌های مذهبی و معنوی هر کشور است که منجر به اختلاف برای گنجاندن معنویت در محتوای درسی و تفاوت‌های دینی دانش‌آموزان است (۱۲).

منظور بررسی روایی و پایایی ابزار نیز از روش آلفای کرونباخ و CVR بهره گرفته شده است که نتایج به دست آمده در جدول ۵ گزارش شده است. در بخش کمی علاوه بر روش‌های مرسوم آمار توصیفی مانند رسم جداول توزیع فراوانی، رسم نمودارها و رسم جداول مشخصه‌های آماری، از آزمون آماری موسوم به تحلیل عاملی تاییدی برای تدوین الگوی برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق، ابعاد و مؤلفه‌های آن و اولویت‌بندی آن‌ها استفاده شده است. نتایج حاصل از اولویت‌بندی هریک از ابعاد و مؤلفه‌ها از دیدگاه صاحب‌نظران نیز در جدول ۵ گزارش شده است. لازم به ذکر است آزمون کلموگروف اسمیرنوف نشان می‌دهد که (K-S) برابر است با ۰/۹۱۸ در سطح ۰/۳۱۶ معناداری بنابراین، نتیجه به دست آمده معنادار نیست و این موضوع بیانگر نرمال بودن توزیع است. لذا امکان بهره‌مندی از آزمون‌های پارامتریک برای تحلیل داده‌های این پژوهش نیز مهیا می‌شود.

یافته‌ها

در جداول ۱ و ۲ نتایج حاصل از مرحله کیفی و مصاحبه با خبرگان گزارش شده‌اند.

جدول ۱: نتایج کدگذاری باز و محوری گویه‌ها و مؤلفه‌های برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق

مؤلفه‌ها	گویه‌ها (مفاهیم و نکات کلیدی)
شناخت	- توانایی در برقراری ارتباط و انتقال اطلاعات به افراد با زبان‌های دیگر
	- شناخت جایگاه و اهمیت معنویت
	- شناسایی راهبردها و سیاست‌های مرتبط با برنامه درسی معنوی در مراکز آموزشی
	- ارتقاء جایگاه برنامه درسی معنوی در بین سایر الگوهای برنامه درسی
روابط اجتماعی	- توجه به مخاطبان در برنامه
	- استفاده از تجربیات دیگر کشورها در حوزه برنامه درسی معنوی
	- تمرکز بر الگوهای بومی برنامه درسی معنوی
	- شناخت انواع برنامه درسی معنوی
تولید محتوای متناسب با مفهوم برنامه درسی معنوی	- استفاده مبتنی بر آگاهی و با فایده از اطلاعات
	- درک و ارزیابی انتقادی جنبه‌های مختلف و محتوای برنامه درسی معنوی
	- توانایی تحلیل محتوا
	- گنجاندن موضوعات مختلف معنوی در برنامه درسی
شناخت در مورد برنامه درسی معنوی	- آموزش معنویت با کمک متخصصان و نهادهای حرفه‌ای
	- شناخت محتوای فکری و فرهنگی برنامه
	- شناخت حیطه‌های مورد علاقه افراد در زمینه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و تجاری
	- توانایی شناسایی پیام‌های مستتر در برنامه درسی
رفتار متناسب با برنامه درسی معنوی	- انتخاب متون و محتوای مناسب معنوی جهت برقراری ارتباط موفق با مخاطبان خود
	- همکاری با سایر نهادها به منظور توسعه بحث معنویت در برنامه‌های درسی و آموزشی
	- توسعه برنامه‌ها در حیطه معنویت
	- آشنایی با نرم‌افزارهای مناسب برای ترویج مباحث معنوی
تجزیه و تحلیل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی برنامه‌ها	- بهره‌مندی از نرم‌افزارهای مناسب به منظور توسعه مباحث معنوی
	- شناخت فضای برنامه‌ریزی و برنامه‌نویسی
	- فعالیت و تاثیرگذاری در فضای برنامه‌ریزی
	- آگاهی، دانش و مهارت در حوزه معنویت
درک قوانین مرتبط با برنامه	- توانایی ساخت و تولید برنامه‌های جدید متناسب با فضای حاکم بر جامعه
	- سیاست‌گذاری با رویکرد عمومی جامعه در قبال مقابله با تاثیرپذیری از موج مخرب تهاجم فکری
	- تولید برنامه‌های ویژه در جهت شفاف‌سازی
	- استفاده بهینه از ظرفیت‌های موجود در زمینه برنامه معنوی

مؤلفه‌ها	گویه‌ها (مفاهیم و نکات کلیدی)
درسی معنوی	بهبود سیستم ارتباطی با تمامی اقشار و گروه‌های مخاطب به منظور توجه بیشتر به نیازهای معنوی آنان
	تولید محتوای مرتبط با معنویت در مراکز
	طراحی مدل سیاست گذاری معنوی
سیاست‌های مرتبط با برنامه درسی معنوی	خط مشی گذاری معنوی
	توانایی در برآورد هزینه منفعت و تجزیه و تحلیل تمام پیشنهادها و راه حل‌های مهم و ضروری
	شناخت برنامه‌های درسی مختلف و محتواهایی که هریک تولید می‌کنند
	افزایش ضریب نفوذ برنامه درسی معنوی در بین سایر برنامه‌ها
	افزایش تنوع و تکثر در زمینه تولید محتوای معنوی
تجزیه و تحلیل برنامه درسی معنوی	شناخت ویژگی‌های برنامه‌های درسی مختلف و تعیین جایگاه برنامه درسی معنوی در بین آنها
	دریافت دیدگاه انتقادی منتقدان
	تجزیه و تحلیل و پرسش درباره چارچوب ساخت برنامه
	توجه دقیق تر نسبت به ساخت برنامه درسی و جنبه‌های مختلف آن
	درک متکی بر مهارت که براساس آن انواع برنامه‌ها و انواع تولیدات آنها شناسایی گردند
درک محتوا	مهارت اجتماعی همراه با تفکر انتقادی و استدلالی جهت شناسایی پیام‌های مستتر در هریک از برنامه‌ها
	آشنا نمودن مخاطبان به صورت فعال و پویا با برنامه‌های تدوین شده
	به کارگیری تکنیک‌های خلاقانه در جهت جذب مخاطب
	شناخت و تبیین پیش شرط‌های ضروری توسعه برنامه درسی معنوی
	شناخت عواملی که موجب تسهیل و تسریع گسترش یا توقف برنامه درسی معنوی می‌گردد
تفسیر محتوا	تبیین قابلیت‌های شخصی مورد نیاز برای ارتقای مهارت تکنیکی و شناختی در زمینه معنویت
	مشارکت فعال در جامعه آموزشی
	آشنایی فعال و پویا با پیام‌ها و برنامه‌های تدوین شده
	آموزش انتقادی جهت ارتقای دانش معنوی
	گسترش ارزیابی انتقادی پیام‌ها به منظور تقویت کردن توانایی‌های مستقل افراد
درک ساختارمندی برنامه‌ها	در نظر گرفتن معنویت به عنوان یک واکسن در برابر ناامایات محیطی، فرهنگی، سیاسی و ...
	حمایت از دیگر برنامه‌ها به منظور فراهم آوردن درک و آگاهی بهتر نسبت به فرایند انتخاب برنامه‌ها و در دسترس قرار دادن آن‌ها
	حمایت از سیستم‌هایی که امکان کنترل برنامه‌ها و یا محتوای تولیدی را به اشخاص می‌دهد
	حمایت از توسعه و استفاده از تکنولوژی‌ها و سیستم‌ها
	آموزش معنویت و استفاده از برنامه درسی معنوی متناسب با مقتضیات مکانی - زمانی هر منطقه و همچنین شرایط خاص مردم
درک سبک، زبان، تکنیک و اصول هنری برنامه‌ها	آموزش معنویت با برنامه‌های مستمر و بلند مدت و با توجه به ویژگی‌های سنین مختلف
	اهمیت بخشیدن به حفظ هویت ایرانی - اسلامی و یکپارچه کردن قومیت‌های مختلف
	توجه به حفظ فرهنگ خودی در برابر تهاجم فرهنگی
	توانمند کردن مخاطبان برای ایجاد تمایز بین ارزش‌های فرهنگی موجود در جامعه و ارزش‌های ارائه شده توسط برنامه درسی معنوی
	فعال کردن مخاطبان در برابر برنامه‌های مختلف
مهارت نقد و بررسی برنامه درسی	صیانت از سبک زندگی ایرانی - اسلامی
	بررسی و مرور انتقادی محتوای برنامه‌های تولیدی
	نقد برنامه‌ها با شیئی آرام و ملایم و منصفانه
	تبیین ضرورت آموزش معنویت توسط برنامه درسی برای مسئولین ذی ربط
	حرکت به سمت تولید محتوای بومی با توجه به اقتضات بومی کشور
درک میزان ارتباط بین شکل و محتوای برنامه‌ها	مواجه نمودن مخاطبان با انواع محتواهای معنوی
	شناخت مختصات اصلی عصر جدید با نگاهی به آینده
	شناخت جایگاه امروز ایران در جهان
	شناخت توطئه‌های مختلف در عصر حاضر
	درک صحیح از نیاز مخاطبان
میزان گنجاندن پیام‌های ایدئولوژیک و ارزشی	آگاهی در شناخت ماهیت خود
	برطرف نمودن محدودیت‌ها در زمینه برنامه درسی معنوی
	آگاه نمودن سازمان نسبت به ماهیت و توانایی‌های خود در باب تولید برنامه درسی معنوی
	آگاهی نسبت به محدودیت‌های موجود در زمینه برنامه درسی معنوی
	درک ضرورت مخاطب شناسی به عنوان پیش نیاز برنامه درسی معنوی
توجه به مباحث اخلاقی در	مطالعه الگوهای آموزشی برنامه درسی معنوی در دنیا
	رابطه مستمر با اساتید و پژوهشگران حوزه معنویت و استفاده از دانش تخصصی آن‌ها
	بررسی اخلاقی محتوای برنامه درسی

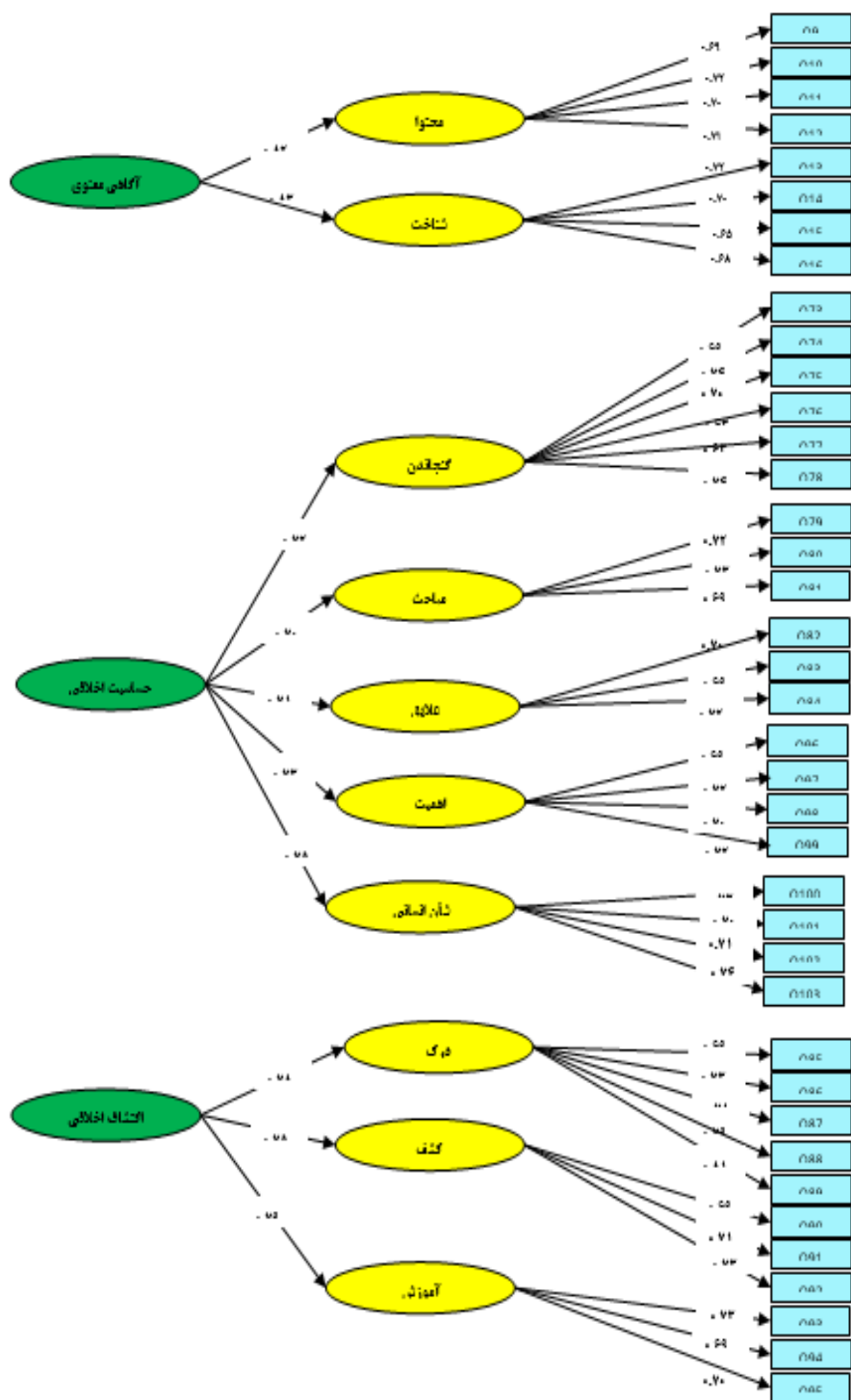
مؤلفه‌ها	گویه‌ها (مفاهیم و نکات کلیدی)
زمان انتخاب محتوای برنامه درسی	تولید مبتنی بر حساسیت‌های اخلاقی جامعه و ...
	تجزیه و تحلیل درباره چارچوب اخلاقی برنامه درسی
	درک صحیح از نیاز اخلاقی مخاطبان
	شناخت ماهیت اخلاقی برنامه درسی معنوی
داشتن علائق و دغدغه‌های اخلاقی	برطرف نمودن محدودیت‌های اخلاقی در زمینه تولید برنامه درسی معنوی
	درک صحیح از نیاز اخلاقی جامعه
	برطرف نمودن محدودیت‌های تولید برنامه درسی معنوی
	شناخت و تبیین پیش شرط‌های اخلاقی توسعه برنامه درسی معنوی
توانایی درک میزان اخلاقی بودن محتوای برنامه درسی	شناخت عواملی که موجب تسهیل و تسریع در تبیین برنامه درسی معنوی می‌گردد
	تبیین قابلیت‌های شخصی مورد نیاز برای ارتقای مهارت‌های اخلاقی مرتبط با معنویت
	تشخیص میزان اخلاقی بودن محتوای برنامه درسی
	نحوه استفاده از برنامه درسی به منظور گسترش و اشاعه اخلاقیات
توانایی کشف آموزه‌های اخلاقی مستتر در برنامه درسی	الویت بندی اهداف اخلاقی
	توانایی درک تمایز بین ارزش‌های اخلاقی موجود در جامعه و ارزش‌های ارائه شده توسط برنامه درسی معنوی
	توانایی ساخت برنامه‌هایی با مضامین اخلاقی و ارزشی
	صیانت از اخلاقیات و ارزش‌های پذیرفته شده در بین جامعه
ارزیابی میزان اهمیت محتوا	آشنایی با میزان اخلاقیات در مورد محتواهای برنامه درسی معنوی
	آشنایی با پیام‌ها و تولیدات اخلاقی برنامه درسی معنوی
	آموزش مبحث اخلاقیات در برنامه درسی جهت ارتقای سواد اخلاقی
	گسترش ارزیابی اخلاقی برنامه درسی به منظور تقویت کردن توانایی‌های افراد
توجه و احترام به شأن انسانی در محتواهای برنامه درسی فارغ از جنسیت، نژاد و ...	استفاده از پیام‌های اخلاقی جهت برقراری ارتباط موفق با مخاطبان
	توانایی دسترسی به برنامه درسی تبیین شده برای دریافت و تولید اطلاعات اخلاقی
	همکاری با سایر نهادها به منظور توسعه اخلاقیات به عنوان رهیافتی نوین از برنامه درسی
	توسعه تولیدات اخلاقی برنامه درسی

معنوی مبتنی بر اخلاق دسته‌بندی گردیدند. در جدول زیر ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط با برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق ارائه شده‌اند. در نهایت پس از اتمام مرحله کیفی پژوهش و استخراج ابعاد و مؤلفه‌های برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق، در مرحله کمی پژوهش از روش تحلیل عاملی تأییدی برای تعیین میزان اثر و ارتباط هریک از مؤلفه‌ها با ابعاد استفاده گردید. همچنین اولویت هریک از ابعاد و مؤلفه‌ها از دیدگاه متخصصان نیز مشخص گردید که در ادامه در جدول ۴ گزارش شده‌اند.

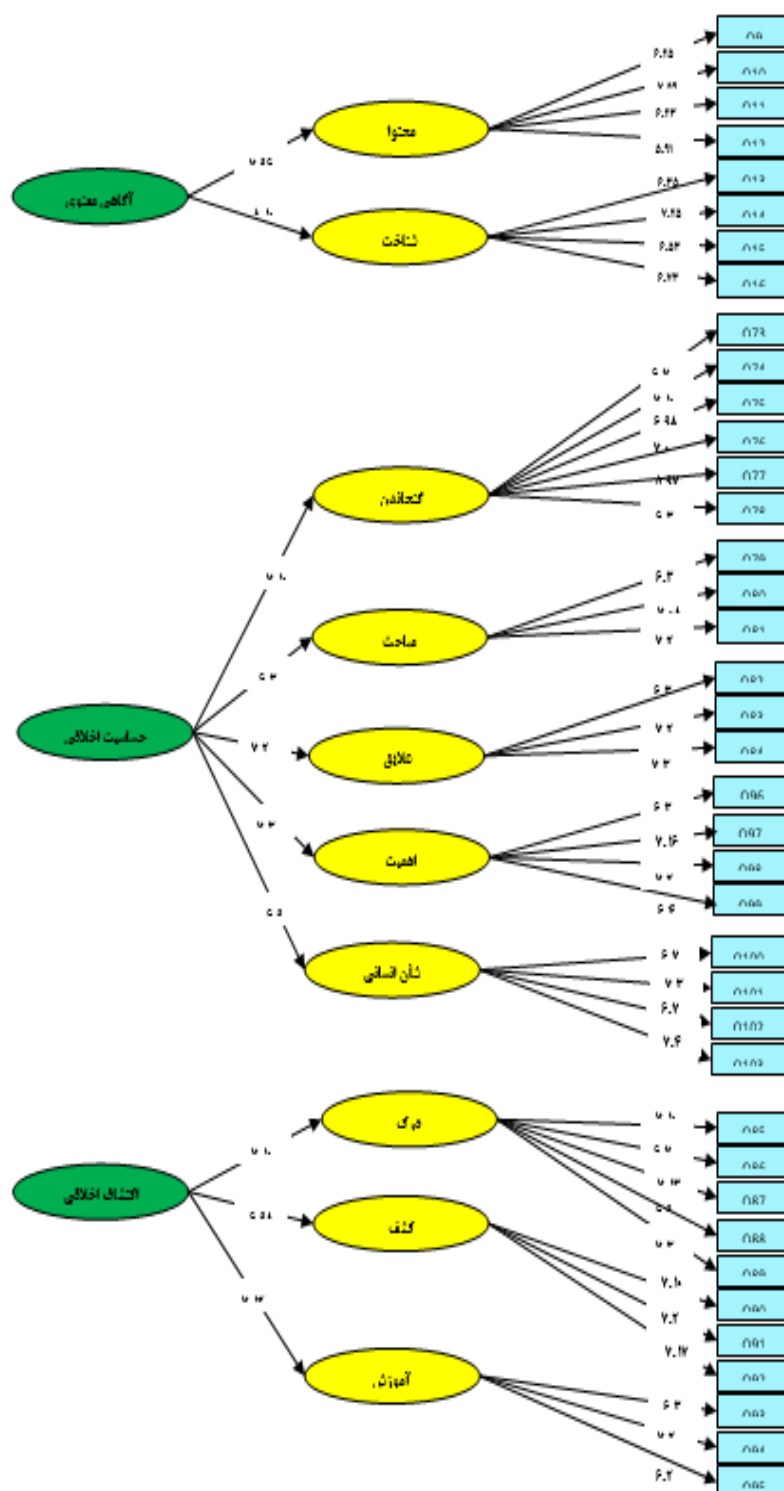
لازم به ذکر است که در ابتدا تعداد ۱۲۰ گویه از فرایند مصاحبه‌ها استخراج گردید که در نهایت و پس از جرح و تعدیل و اصلاح و حذف نمودن گویه‌هایی که با یکدیگر همخوانی داشتند در نهایت ۱۰۳ گویه مورد تأیید نهایی قرار گرفتند. از طرفی با توجه به اینکه پژوهش حاضر به دنبال میزان توجه به اخلاقیات در برنامه درسی بوده است، در نتیجه مؤلفه‌ها و گویه‌هایی که از سوی صاحب‌نظران و خبرگان ارائه شده‌اند و در ارتباط با مفهوم اخلاقیات در برنامه درسی نبودند، حذف شده و در نهایت مؤلفه‌هایی که مرتبط بودند در قالب ابعاد برنامه درسی

جدول ۲: نتایج کدگذاری انتخابی ابعاد و مؤلفه‌های برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق

ابعاد	مؤلفه‌ها
آگاهی معنوی	تولید محتوای متناسب با مفهوم برنامه درسی معنوی
	شناخت در مورد برنامه درسی معنوی
	میزان گنجاندن پیام‌های ایدئولوژیک و ارزشی
حساسیت اخلاقی	توجه به مباحث اخلاقی در زمان انتخاب محتوای برنامه درسی
	داشتن علائق و دغدغه‌های اخلاقی
	ارزیابی میزان اهمیت محتوا
	توجه و احترام به شأن انسانی در محتواهای برنامه درسی فارغ از جنسیت، نژاد و ...
اکتشاف اخلاقی	توانایی درک میزان اخلاقی بودن محتوای برنامه درسی
	توانایی کشف آموزه‌های اخلاقی مستتر در پیام
	توانایی درک آموزه‌های اخلاقی مستتر در برنامه درسی



نگاره ۱: مقادیر استاندارد ابعاد برنامه درسی اخلاق



نگاره ۲: مقادیر معناداری ابعاد برنامه درسی اخلاق

برای تمامی ارتباطات معنی دار می‌باشند. در ادامه به بررسی شاخص‌های نیکویی برآزش در مورد هریک از مؤلفه‌ها پرداخته شده است. بررسی شاخص‌های برآزندگی نشان می‌دهند که مدل از برآزش خوبی برخوردار است. نسبت خی دو به درجه آزادی، مقدار جذر میانگین مجزورات

نتایج حاصل حاکی از آن است که رابطه مطلوبی بین شاخص‌ها (متغیر مشاهده شده) با مؤلفه‌های خود (متغیر پنهان) و بین مؤلفه‌ها (متغیر مشاهده شده) با ابعاد برقرار است و نقش مهم و معناداری در اندازه‌گیری مؤلفه‌ها و ابعاد دارند. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد مقادیر t

مؤلفه ها و ابعاد اخلاقی برنامه درسی معنوی بوده‌ایم، سایر ابعاد و مؤلفه‌ها در تحلیل عاملی تأییدی مورد بررسی و برازش قرار نگرفته‌اند و تنها، ابعاد و مؤلفه‌های اخلاقی برنامه درسی معنوی از طریق آزمون تحلیل عاملی تأییدی برای بررسی میزان اثر هریک از مفهوم کلی (برنامه درسی معنوی) مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

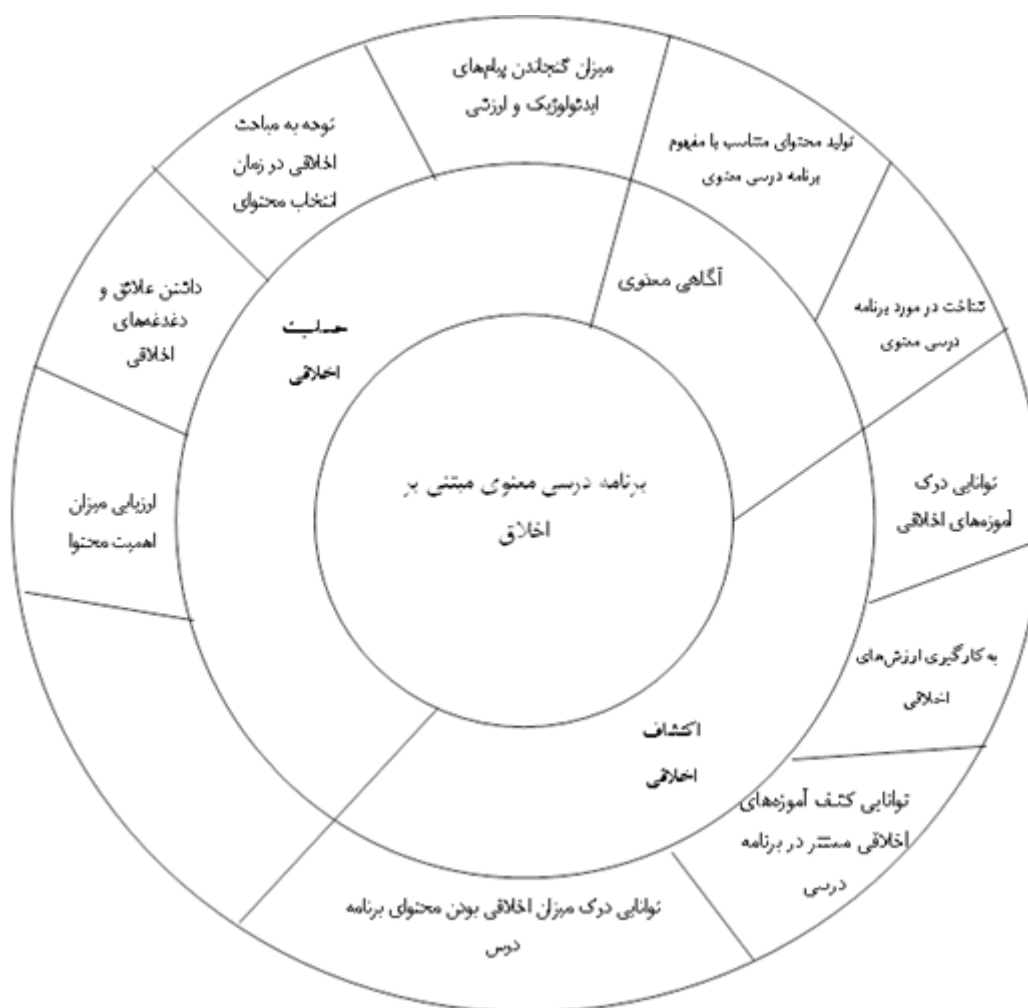
خطای تقریب (RMSEA)، شاخص نیکویی برازش (GFI) و شاخص نیکویی برازش تعدیل یافته (AGFA) نیز در سطح مطلوبی قرار دارند. در نتیجه تمامی ابعاد به دست آمده به عنوان ابعاد زیربنایی الگوی برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق مورد تأیید قرار گرفتند. همچنین لازم به ذکر است که عنوان شود از آنجا که در پژوهش حاضر به دنبال بررسی

جدول ۳: شاخص‌های نیکویی برازش ابعاد برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق

بعد	شاخص برازندگی	میزان بدست آمده
آگاهی معنوی	خی دو	۲/۶۵
	سطح معنی داری	۰/۰۰۱
	نسبت خی دو به درجه آزادی	۲/۸۵
	RMSEA	۰/۰۶
	GFI	۰/۹۱
	AGFA	۰/۹۲
حساسیت اخلاقی	خی دو	۲/۱۶
	سطح معنی داری	۰/۰۳
	نسبت خی دو به درجه آزادی	۲/۵۲
	RMSEA	۰/۰۴
	GFI	۰/۹۳
	AGFA	۰/۹۱
اکتشاف اخلاقی	خی دو	۲/۱۴
	سطح معنی داری	۰/۰۳
	نسبت خی دو به درجه آزادی	۲/۵۲
	RMSEA	۰/۰۶
	GFI	۰/۹۲
	AGFA	۰/۹۰

جدول ۴: روایی و اعتبار ابعاد و مؤلفه‌ها و مشخصه‌های نهایی تحلیل عاملی برای استخراج الگوی برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق

ابعاد	آلفای کرونباخ	CVR	ارزش ویژه	درصد واریانس	مؤلفه‌ها	آلفای کرونباخ	CVR	ارزش ویژه	درصد واریانس
آگاهی معنوی	۰/۸۷	/۷۹	۱۸/۵۴	۱۹/۸۱	تولید محتوای متناسب با مفهوم برنامه درسی معنوی	۰/۸۶	۰/۸۷	۱۹/۴۲	۱۹/۷۵
					شناخت در مورد برنامه درسی معنوی	۰/۸۸	۰/۸۳	۱۸/۵۱	۱۹/۲۵
حساسیت اخلاقی	۰/۸۸	/۸۲	۱۷/۱۶	۱۸/۹۵	میزان گنجاندن پیام‌های ایدئولوژیک و ارزشی	۰/۸۷	۰/۸۶	۱۸/۷۲	۱۸/۹۸
					توجه به مباحث اخلاقی در زمان انتخاب محتوای برنامه درسی	۰/۸۱	۰/۸۰	۱۸/۸۶	۱۸/۶۵
					داشتن علائق و دغدغه‌های اخلاقی	۰/۸۹	۰/۸۴	۱۸/۴۲	۱۸/۱۲۵
					ارزیابی میزان اهمیت محتوا	۰/۸۷	۰/۸۹	۱۸/۱۰	۱۷/۹۸
					توجه و احترام به شأن انسانی در محتوای برنامه درسی فارغ از جنسیت، نژاد و	۰/۸۸	۰/۸۵	۱۷/۸۹	۱۷/۶۴
					توانایی درک میزان اخلاقی بودن محتوای برنامه درسی	۰/۸۵	۰/۸۷	۱۷/۷۵	۱۷/۱۲
اکتشاف اخلاقی	۰/۸۷	/۸۰	۱۱/۶۸	۱۲/۷۵	توانایی کشف آموزه‌های اخلاقی مستتر در برنامه درسی	۰/۸۶	۰/۸۱	۱۶/۶۵	۱۶/۹۸
					توانایی درک آموزه‌های اخلاقی مستتر در برنامه درسی	۰/۸۸	۰/۸۵	۱۵/۴۵	۱۶/۶۵



نگاره ۳: مدل نهایی برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق

بحث

تربیت معنوی یکی از ابعاد مهم تربیت و از مهم ترین مسائل آموزشی و پرورشی است. برای دستیابی به این مهم این بعد تربیتی، به ارائه الگویی در زمینه برنامه درسی تربیت معنوی نیاز است. نیل به الگوی برنامه درسی تربیت معنوی که هدف اصلی پژوهش است، می توان نیل به طراحی برنامه درسی جامع در زمینه تربیت معنوی را فراهم سازد. پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی برنامه درسی معنوی صورت گرفته است. بدین منظور و برای جمع‌آوری داده های پژوهش از روش آمیخته بهره گرفته شد. نتایج نشان داد که برای برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق ابعادی وجود دارد که در چند بعد تقسیم می شود که این ابعاد و زیر مولفه‌های آن‌ها عبارت است از: آگاهی معنوی (شامل: تولید محتوای متناسب با مفهوم برنامه درسی معنوی، شناخت در مورد برنامه درسی معنوی)، حساسیت اخلاقی (میزان گنجاندن پیام‌های ایدئولوژیک و ارزشی، توجه به مباحث اخلاقی در زمان انتخاب محتوای برنامه درسی، داشتن علائق و دغدغه‌های اخلاقی، ارزیابی میزان اهمیت محتوا و توجه و احترام به شأن انسانی در محتوای برنامه درسی فارغ

از جنسیت، نژاد و ...) و اکتشاف اخلاقی (شامل، توانایی درک میزان اخلاقی بودن محتوای برنامه درسی، توانایی کشف آموزه‌های اخلاقی مستتر در پیام و توانایی درک آموزه‌های اخلاقی مستتر در برنامه درسی) می‌باشد. این امر بیانگر آن است که الگوی برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق باید شامل ابعاد آگاهی معنوی، حساسیت اخلاقی و اکتشاف اخلاقی باشد تا بتواند جوابگوی نیازهای معنوی و اخلاقی فراگیران باشد.

برای دستیابی به هدف تربیت معنوی ، لازم است مدرسه و کلاس درس به محیطی تبدیل گردد تا دانش آموزان بتوانند درباره معنویات تأمل کنند، بدین ترتیب توانایی درک و فهم دانش آموزان به سطوح بالاتر ارتقاء می یابد(۱۵).

اگر چه پرورش همه ابعاد وجودی متربیان وظیفه نظام های تربیتی است، اما ارزیابی برنامه های درسی نشان می دهد که در نظام‌های آموزشی، صرفاً به بعد عقلانی فراگیران توجه می شود و سایر ابعاد وجودی خصوصاً بعد روحانی و معنوی مورد غفلت قرار می گیرد. این درحالی است که طبق نظر متخصصان، پرورش جنبه های معنوی در



مقاومت سلسله مراتب سازمان در خصوص اجرای پرسشنامه مذکور از دیگر عواملی بود که باعث محدودیت در فرآیند اجرای پژوهش برای پژوهشگر بود.

عدم همکاری برخی از متخصصان و خبرگان جهت انجام مصاحبه.

همچنین با توجه به نتایج به دست آمده، در ادامه پیشنهادهایی در زمینه موضوع پژوهش از سوی پژوهشگران ارائه می‌شود:

نتایج به دست آمده، حاکی از آن بوده که سه بعد به عنوان ابعاد اساسی الگوی موردنظر این پژوهش ارائه شده اند. در نتیجه پیشنهاد می‌گردد، مدیران و تصمیم‌گیران سازمانی به منظور شناسایی و دسته‌بندی عوامل مؤثر برای تدوین برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق، این ابعاد را مدنظر قرار دهند تا بتوانند به صورتی کامل و جامع تمامی عوامل را شناسایی نمایند.

در خصوص بعد آگاهی معنوی به عنوان یکی از ابعاد شناسایی شده برای برنامه درسی معنوی، پیشنهاد می‌شود:

تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان سازمانی به هنگام تدوین برنامه درسی معنوی اخلاقی، به شناخت کافی در مورد برنامه درسی معنوی برسند و به تولید محتوایی متناسب با این موضوع بپردازند.

در زمینه بعد حساسیت اخلاقی به عنوان بعد دیگر شناسایی شده پیشنهاد می‌شود:

مدیران و برنامه‌ریزان سازمانی و تصمیم‌گیران ذی‌ربط، در هنگام تدوین محتوای موردنیاز، به مباحث اخلاقی نیز توجه کافی مبذول داشته و متناسب با دیگر موضوعات گنجانده شده در برنامه‌های درسی، به مباحث اخلاقی نیز توجه داشته باشند.

همچنین در هنگام ارزیابی محتوای تولیدشده، به جایگاه اخلاقیات و میزان توجه به این مباحث در برنامه‌ها توجه داشته باشند، به گونه‌ای که شأن انسانی رعایت شده و قابل استفاده بوسیله تمامی افراد، فارغ از قومیت، مذهب، دین، جنسیت و ... باشد.

در زمینه بعد اکتشاف اخلاقی به عنوان دیگر بعد شناسایی شده پیشنهاد می‌شود:

افرادی که متصدی تدوین برنامه‌های درسی می‌باشند، خود توانایی درک میزان اخلاقی بودن پیام‌ها را داشته باشند و بتوانند آنها را تفسیر و تحلیل نمایند.

برنامه‌ها به گونه‌ای تنظیم شوند که فراگیران و افرادی که قرار است از این برنامه‌ها استفاده نمایند، توانایی و قابلیت درک پیام‌های اخلاقی که در برنامه مستتر شده است را داشته باشند. به عبارتی برنامه‌ها متناسب با میزان فهم و درک فراگیران تنظیم شوند.

نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده حاکی از آن بود که یک برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق باید دارای موارد زیر باشد: تولید محتوای متناسب با مفهوم برنامه درسی معنوی: یک برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق باید با

متربی برای یافتن خویشتن خویش، امری فوری و حیاتی است. برنامه درسی معنوی به معنی پرورش جنبه‌های معنوی انسان از طریق فرایند آموزش فقط مرکب از زمینه‌های موضوعی نیست، بلکه مبتنی بر زمینه‌های نمادی، زمانی و جهانی قابل تأمل است. این نوع برنامه درسی خواهان نیل به سطوح عالی آگاهی، معنی‌دار کردن زندگی و درک رابطه با وجود متعالی و تأثیرگذار بر زندگی است (۱۶).

علاوه بر این در تبیین نقش مؤلفه‌ای اخلاقی در برنامه درسی معنوی در مدارس، چنین می‌توان اذعان داشت که میزان اعتقادی که دانش‌آموز نسبت به اخلاق و مسائل اخلاقی و دینی دارد، وی را از بی‌اخلاقی‌ای بی‌شماری مصون نگه می‌دارد. مرور منابع دینی و اخلاقی نشان می‌دهد که از اهداف اخلاق و آموزش آن به افراد، پیراستن نفس از پلیدی‌ها و آراستن آن به فضائل و پاکی‌ها، عدالت، روابط سالم اجتماعی و سعادت در دنیا و آخرت برای انسان است (۱۷).

به‌طور کلی الگوی برنامه درسی تربیتی ت معنوی به‌عنوان الگوی مطلوب در واکنش به کاستی‌هایی که در فرایند تربیت معنوی در حال حاضر وجود دارد و با هدف پرورش از فرایند تدریس صرف ارزش‌ها به تربیت معنوی طراحی شده است. تعریف محدود از معنویت در فرایند تربیت معنوی و محدود کردن معنویت به سطح شناخت و محصور کردن محتوا در حوزه دانش مهم‌ترین کاستی موجود در این حیطه محتوایی است.

نتایج حاصله از پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های پیشین همخوانی دارند، چراکه آنها نیز در پژوهش‌های نگرش به معنویت و دین و گنجاندن آن در برنامه درسی برای انسان بسیار ضروری است. چراکه سمت‌وسوی رفتار انسان را مشخص می‌کند (۱۲).

از طرفی پژوهش‌های صورت گرفته توسط سایر پژوهشگران نیز نشان دادند که تدوین برنامه درسی معنوی بر ارزش‌های افراد تأثیر می‌گذارد و دانش‌آموزان را برای کسب مهارت و دانش از طریق بیداری ارزش‌ها و فضیلت معنوی آنان تحریک می‌کند (۱۳) و (۱۴). اما باید به این نکته اشاره شود که وجه تمایز پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌های بیان شده این است که در پژوهش حاضر بر مؤلفه‌ها و ابعاد اخلاقی برنامه درسی معنوی، تأکید بیشتری شده است و به‌طور کلی پژوهشگر به دنبال ارائه الگویی برای برنامه درسی معنوی بوده است که مبتنی بر اخلاقیات و پرورش جنبه‌های اخلاقی می‌باشند. همانند سایر پژوهش‌ها، پژوهشگران در روند انجام پژوهش حاضر نیز با محدودیت‌هایی مواجه شد که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

- به رغم کوشش‌هایی که در جهت رعایت اصول مربوط به انتخاب نمونه (تصادفی و غیرتصادفی) بودن صورت گرفته است اما چون گروه نمونه پژوهش منحصرأ در بخش کیفی ۳۰ نفر از خبرگان این حوزه و در بخش کمی نیز تنها مدیران و سرپرستان آموزش و پرورش انتخاب شده اند، لذا جهت بکارگیری الگوی طراحی شده در سایر سازمان‌ها، بایستی احتیاط کرد و به بومی سازی آن اقدام و سپس اجرایی شود.

یکی از عواملی که در نتایج پژوهشگر نوعی خطای یکطرفه وارد کرد، عدم دقت آزمون در پاسخگویی می‌باشد.

References

1. Mahmoodian F, Seyed Jafari SM, Keshmiri M, Azimi A, Vosoughi MH. (2013). Nurses' experiences about the challenges of nurse-physician professional relationships, in 1390. Sadra Med Sci J; 2(1): 31-42. (In Persian).
2. Khoshdel-Mofidi M. (2019). Provide a comprehensive modeling of talent management at the customs organization of the Islamic Republic of Iran. [Ph.D. thesis]. Qaemshahr: Islamic Azad University (IAU). (In Persian).
3. Moghaddasi MB, Yazdani J. (2018). Penal intervention in the family domain according to the criminalization basis. Family Law and Jurisprudence Journal; 23(69): 145-172. (In Persian).
4. Asadiyan S, Rahimzadeh V. (2017). Reaction moral professional in intellectual curriculum field of study attendance, Ethics in Science and Technology; 19(4): 30-37. (In Persian).
5. Farahbod F, Bakhshalizadeh D, Bani-Hatam S. (2018). Analyzing the relationship between ethical variables with extra-role behaviors. Ethics in Science and Technology; 12 (4): 10-19. (In Persian).
6. Gifford P. (2013). Moral and spiritual education as an intrinsic part of the curriculum. Int J Children's Spirit; 18(3): 268-680.
7. Azizynejad B. (2018). Analyzing the relationships between work ethics: Productivity and creativity. Ethics in Science and Technology; 13 (3): 79-84. (In Persian).
8. Mirzaei F, Karimi N. (2019). Investigating the strategies for corrective justice in family crimes. International Journal of Nations Research; 4(40): 31-46. (In Persian).
9. Malekipour A, Zareesefat S. (2016). Making clear dimensions spiritual curriculum looking by aspect nadingz. Qualitative In Searchin Planning Curriculum; 1 (3): 28-50.
10. Rodriguez Rad CJ, Ramos-Hidalgo E. (2018). Spirituality, consumer ethics, and sustainability: the mediating role of moral identity. Journal of Consumer Marketing; 35(1): 51-63.
11. Hahgparast T, Naderi E, Seif Naraghi M. (2018). The spiritual curriculum model in social studies lessons to develop students' spiritual health. Journal of Education Strategies in Medical Sciences; 11(3): 149-157.
12. Thomas F, McGovern M, Nelson J, Bundoc-Baronia R, Chuck G, Schmidt V. (2017). A descriptive study of a spirituality curriculum. General Psychiatry Residents Acad Psychiatry; 4(1): 471-476.
13. Amobi A, Cahill J, Enzinger A, Noveroske S, Peteet J, Balboni T, Balboni M. (2016). Developing a medical school curriculum for psychological, moral, and spiritual wellness: student and faculty

مفهوم برنامه درسی متناسب باشد. هم مطالب اخلاقی (تشخیص خوب از بد) و هم مطالب معنوی (معناداری، امید به زندگی و ...) در آن گنجانده شده باشد. آگاهی از هدف با آرمان برنامه درسی معنوی مبتنی بر اخلاق، درک هویت برنامه درسی معنوی در تربیت اخلاقی فراگیران، درک و تلاش برای تامین نیازهای روانی-زیستی، فطری، معنوی و اخلاقی او، تمایل فطری او به کمال طلبی بر اساس آموزه های معنوی و اخلاقی، سعادت طلبی. با توجه به مطالب بیان شده، برنامه درسی به عنوان قلب رسالت ها و اهداف آموزشی - تربیتی آموزش و پرورش باید در کنار در نظرگیری ابعاد وجودی انسان مانند ابعاد شناختی، روانی-زیستی او، باید ابعاد معنوی و اخلاقی فراگیران را مورد توجه خود قرار دهد تا بتواند تمامی ابعاد رشدی فراگیران را دربر بگیرد و او را برای رسیدن به اصل وجودی خویش، به کمال و سعادت رسانیدن او را یاری دهد. این امر از طریق توجه به آگاهی و درک شاخص های آگاهی معنوی، حساسیت اخلاقی، اکتشافات اخلاقی در اهداف، محتوا و روش های آموزشی در فرآیند یاددهی و یادگیری است.

ملاحظه های اخلاقی

موضوعات اخلاقی همچون سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، انتشار چندگانه و ... در پژوهش حاضر مورد توجه قرار گرفته اند.

سپاسگزاری

نویسندگان مقاله که از کلیه کسانی که در این پژوهش ما را یاری رسانیده اند نهایت سپاس و قدردانی را به عمل می آورند.

واژه نامه

1. Ethic	اخلاق
2. Education and training	تعلیم و تربیت
3. Moral values	ارزش های اخلاقی
4. Curriculum	برنامه درسی
5. Ethical implication	ملاحظات اخلاقی
6. The Education System	نظام آموزشی
7. Cognitive Domain	حیطه شناختی
8. Learners	فراگیران
9. Spritual curriculum	برنامه درسی معنوی
10. Education	آموزش و پرورش
11. Spiritual education	تربیت معنوی
12. Orbital value	ارزش مداری
13. Self-awareness	خودآگاهی
14. Self-assessment	خودارزشیابی
15. Functional evaluation	ارزشیابی عملکردی

16. John J C, Prout T. (2011). Measuring faculty spirituality and its relationship to teaching style. Journal of Religion & Education; 38(2): 128-140 .
17. Khosrowpanah A. (2005). Dean and worshiper relationships. Quarterly Journal of Review; 30: 22-40. (In Persian).
- perspecti. Journal of Pain and Symptom Management; 52(5): 84-103.
14. Mulalić M. (2017). The spirituality and wholeness in education. Journal of History Culture and Art Research; 6(2): 13-24.
15. Plante TG. (2008). What do the spiritual and religious traditions offer the practicing psychologist? Pastoral Psychology; 56(3): 429-444.